

УДК: 341.322:341.381

Банашко Тетяна Андріївна

*слухач 2 курсу навчально-наукового інституту воєнної історії, права та соціальних наук Національного університету оборони України;
ORCID: 0009-0005-9335-4776*

Ступак Дмитро Борисович

*доктор філософії у галузі знань “право”, доцент кафедри військового права та правоохоронної діяльності Національного університету оборони України;
ORCID: 0000-0002-6514-5345*

ГУМАНІТАРНИЙ КОМПОНЕНТ ОБОРОННОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Анотація. У статті висвітлено гуманітарний компонент оборонної політики України як невід’ємний елемент реалізації державної безпеки в умовах триваючої збройної агресії російської федерації. Розкрито сутність імплементації норм міжнародного гуманітарного права (МГП) у діяльність сектору безпеки і оборони як системного процесу, що поєднує правові, морально-етичні та організаційні аспекти. Досліджено вплив положень Женевських конвенцій 1949 року, Додаткових протоколів 1977 року та Стратегії воєнної безпеки України (2021) на формування гуманітарної політики в Збройних Силах України. Показано роль наказів Міністерства оборони № 164 (2017 р.) та № 608 (2021 р.) у створенні навчально-методичної системи підготовки особового складу з питань дотримання норм МГП, розвитку гуманітарної культури військовослужбовців і правового забезпечення бойових дій. Визначено значення гуманітарних принципів для воєнного управління, планування, оперативної діяльності та взаємодії військових із цивільним населенням. Обґрунтовано, що гуманітарна політика в оборонному секторі є не лише юридичною, але й ціннісною категорією, яка забезпечує моральну легітимність Збройних Сил, підвищує довіру міжнародного співтовариства та сприяє зміцненню партнерства з НАТО, ЄС і

Міжнародним комітетом Червоного Хреста. Розкрито практичні аспекти співпраці України з міжнародними гуманітарними організаціями у сфері захисту цивільного населення, військовополонених і документування воєнних злочинів. Зроблено висновок, що ефективна імплементація МГП потребує цілісного підходу, який поєднує державну політику, військове навчання, наукові дослідження та міжнародну координацію. Гуманітарний компонент визначено як стрижень сучасної оборонної політики, що формує нову гуманітарну культуру українського війська — культуру права, людяності та відповідальності.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право; оборонна політика; сектор безпеки і оборони; гуманітарний компонент; Женевські конвенції; Збройні Сили України; МКЧХ; НАТО; імплементація; правова культура.

Banashko Tetiana

the second-year student officer of War history, Law and Social sciences institute National University of Defense of Ukraine

Stupak Dmytro

PhD, Associate Professor of the Department of Military Law and Law Enforcement Activities National University of Defense of Ukraine

THE HUMANITARIAN COMPONENT OF UKRAINE'S DEFENCE POLICY: IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW NORMS IN THE SECURITY AND DEFENCE SECTOR

Abstract. The article highlights the humanitarian component of Ukraine's defence policy as an essential element of national security implementation amid the ongoing armed aggression of the Russian Federation. It explores the integration of international humanitarian law (IHL) norms into the activities of the security and defence sector as a comprehensive process that unites legal, ethical, and institutional dimensions. The paper analyses the influence of the 1949 Geneva Conventions, the 1977 Additional Protocols, and the *Strategy of Military Security of Ukraine* (2021) on shaping the humanitarian policy of the Armed Forces. Special attention is paid to the Ministry of Defence Orders No. 164 (2017) and No. 608 (2021), which established a system for IHL education, legal support of military

operations, and the development of humanitarian awareness among personnel. The study demonstrates that humanitarian principles are embedded in command and control, operational planning, and interaction between the armed forces and the civilian population. It is argued that the humanitarian policy in the defence sector is not only a legal but also a moral and value-based category ensuring the legitimacy of the Armed Forces, strengthening international trust, and promoting cooperation with NATO, the EU, and the International Committee of the Red Cross. The article outlines Ukraine's practical efforts in protecting civilians, prisoners of war, and documenting war crimes in cooperation with international institutions. The conclusions emphasize that effective IHL implementation requires a holistic approach combining state policy, military education, research, and international coordination. The humanitarian component is defined as the core of modern defence policy, fostering a new humanitarian culture within the Ukrainian Armed Forces — a culture of law, humanity, and responsibility.

Keywords: international humanitarian law; defence policy; security and defence sector; humanitarian component; Geneva Conventions; Armed Forces of Ukraine; ICRC; NATO; implementation; legal culture.

Постановка проблеми

Сучасна оборонна політика України формується в умовах тривалої збройної агресії російської федерації, що зумовлює необхідність перегляду підходів до забезпечення воєнної безпеки держави. У цьому контексті гуманітарний компонент набуває принципового значення, адже відображає не лише суто правові, а й морально-ціннісні орієнтири діяльності сектору безпеки і оборони. В умовах повномасштабної війни особливого значення набуває дотримання норм міжнародного гуманітарного права (МГП), яке виступає правовою основою цивілізованого ведення збройної боротьби та гарантією захисту прав людини навіть у найекстремальніших обставинах.

Проблематика гуманітарного виміру оборонної політики пов'язана з поєднанням двох взаємозалежних систем — воєнно-політичної та правової. З одного боку, держава має забезпечити ефективність воєнних дій, з іншого — дотриматися принципів гуманності, пропорційності та захисту цивільного населення. Саме баланс між воєнною доцільністю та гуманітарними зобов'язаннями визначає зрілість держави як суб'єкта міжнародного права.

Після 2014 року Україна стала прикладом держави, яка одночасно веде збройну боротьбу за незалежність і послідовно розвиває національну систему імплементації норм МГП. Це проявляється у діяльності Збройних Сил України, Міністерства оборони, правоохоронних органів, а також у розвитку науково-освітнього напрямку в межах військових вишів. Водночас, практика

воєнних дій виявила низку проблем, серед яких — недостатня правова підготовка військовослужбовців, обмежені механізми фіксації порушень МГП, недостатній рівень координації між органами влади та гуманітарними структурами.

Отже, дослідження гуманітарного компонента оборонної політики України має не лише наукове, а й прикладне значення — воно визначає ефективність державної системи реагування на сучасні виклики безпеки, а також формує міжнародний імідж України як правової, цивілізованої держави, що дотримується норм МГП навіть у стані війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретичні основи гуманітарного права та його роль у системі міжнародних відносин були закладені у працях класиків міжнародного права — Г. Гроція, Е. де Ваттеля, Л. Оппенгейма, Ж. Пікте, які обґрунтували принципи гуманності, необхідності й пропорційності у збройних конфліктах. У подальшому ці ідеї дістали розвиток у положеннях Гаазьких правил 1907 року та Женевських конвенцій 1949 року, що закріпили гуманітарні стандарти поведінки сторін під час війни.

У сучасній доктрині міжнародного гуманітарного права значну увагу приділяють проблемам імплементації гуманітарних норм у національні системи безпеки. Питання поєднання оборонної політики та гуманітарних зобов'язань досліджували такі вчені, як В. Денисов, О. Копиленко, М. Богуцький, О. Кресін, Ю. Барабаш, М. Кривенко, які аналізують особливості інтеграції норм МГП у військову діяльність України [5; 6].

Серед міжнародних авторів варто відзначити дослідження К. Сасолі, Дж. Кроуфорда, А. Робертса, які розглядають роль гуманітарного права у забезпеченні безпеки держав і прав людини під час конфліктів. Їхні роботи формують основу для переосмислення гуманітарних принципів у контексті сучасних асиметричних війн, гібридних загроз та окупаційних режимів.

Наукові публікації останніх років доводять, що гуманітарний компонент є не лише похідним від політики, а й її визначальним чинником. Як наголошують сучасні дослідники, держава, яка дотримується норм МГП, формує власну моральну перевагу, зміцнює міжнародну підтримку і сприяє розвитку партнерських відносин у сфері безпеки [7; 9].

Водночас у науковій літературі залишається недостатньо розкритим питання інтеграції гуманітарного права у систему оборонного планування та управління, а також формування гуманітарної складової в навчанні військових кадрів. Це визначає необхідність подальшого дослідження

гуманітарного компоненту оборонної політики України з урахуванням реалій збройної агресії та процесів євроатлантичної інтеграції.

Мета статті

Метою статті є визначення змісту гуманітарного компонента оборонної політики України та аналіз процесу імплементації норм міжнародного гуманітарного права у діяльність сектору безпеки і оборони.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- з'ясувати сутність і зміст гуманітарного компонента оборонної політики;
- проаналізувати основні нормативно-правові акти, які регулюють імплементацію міжнародного гуманітарного права в Україні;
- дослідити практику застосування норм МГП у діяльності Міністерства оборони та Збройних Сил України;
- визначити роль міжнародних партнерів у формуванні гуманітарних стандартів сектору безпеки і оборони;
- обґрунтувати напрями вдосконалення реалізації гуманітарного компонента у процесі подальшого реформування оборонної системи.

Основний матеріал статті

Гуманітарний компонент оборонної політики України є системою правових, морально-етичних і організаційних принципів, що спрямовані на забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права (МГП) під час діяльності Збройних Сил, інших військових формувань і правоохоронних органів. Його сутність полягає у поєднанні воєнної доцільності з вимогами гуманності, унеможливленні застосування методів ведення війни, що суперечать основоположним принципам МГП.

Міжнародно-правову основу гуманітарного компонента становлять Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року, які визначають стандарти захисту поранених, хворих, військовополонених і цивільного населення. Положення цих актів імплементовані у національне законодавство України відповідно до статті 9 Конституції України, яка встановлює, що чинні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, є частиною національного права [11].

Нормативною основою імплементації гуманітарного права у секторі безпеки і оборони виступають також Накази Міністерства оборони України № 164 від 23.03.2017 р. “Про організацію вивчення норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України” та № 608 від 26.10.2021 р. “Про затвердження Концепції розвитку системи правового забезпечення у

Збройних Силах України”. Вони визначають порядок підготовки військовослужбовців, посадових осіб і командирів щодо знання та застосування норм МПП у бойовій діяльності.

Зокрема, Наказ № 164 регламентує створення у військових частинах і навчальних закладах системи викладання міжнародного гуманітарного права, підготовку інструкторів, проведення занять, тренувань і командно-штабних навчань із гуманітарним компонентом. Такий підхід сприяє формуванню в особового складу свідомого ставлення до виконання норм гуманності, що є важливим елементом правової культури Збройних Сил України [5].

Водночас, Наказ № 608 конкретизує механізми правового супроводу діяльності військ, зокрема у сфері дотримання міжнародних зобов’язань, документування воєнних злочинів, забезпечення прав військовослужбовців і цивільного населення у районах бойових дій. Ці документи утворюють основу державної системи реалізації гуманітарного права в оборонній політиці України.

Не менш важливою складовою гуманітарного компонента є підготовка військових юристів, офіцерів з правового забезпечення, психологів, капеланів і командирів, які безпосередньо впроваджують гуманітарні стандарти під час служби. Наукові й освітні установи Міністерства оборони, насамперед Національний університет оборони України, здійснюють системну підготовку фахівців із питань МПП, забезпечуючи інтеграцію гуманітарних знань у навчальні програми та службову практику. Це відповідає сучасним вимогам НАТО щодо морально-етичного виховання військовослужбовців та запобігання порушенням гуманітарного права під час ведення бойових дій [9].

Особливе місце у реалізації гуманітарного компонента займає взаємодія України з міжнародними організаціями, насамперед з Міжнародним комітетом Червоного Хреста (МКЧХ), який з 2014 року здійснює в Україні спостереження, консультації та гуманітарні операції. У 2022–2025 роках ця співпраця активізувалася: представники МКЧХ беруть участь у розробленні стандартів обміну полоненими, репатріації тіл загиблих, гуманітарної евакуації цивільного населення з районів бойових дій.

У межах євроатлантичного курсу гуманітарна політика оборонного сектору України узгоджується з підходами НАТО, де питання дотримання міжнародного гуманітарного права вважається невід’ємною частиною оперативного планування. Відповідно до керівних документів Альянсу (АJP-01 “Allied Joint Doctrine”), гуманітарний вимір є однією з основ військової етики, яка визначає межі застосування сили і захисту цивільного населення.

Таким чином, на сучасному етапі гуманітарний компонент оборонної політики України формується як система взаємопов'язаних інституційних, правових та освітніх механізмів, що забезпечують практичне втілення норм міжнародного гуманітарного права в діяльність сектору безпеки і оборони.

У процесі реформування оборонного сектору Україна приділяє особливу увагу розвитку системи правового забезпечення діяльності Збройних Сил та інших складових сил оборони. Гуманітарний компонент виступає не лише елементом правової політики, а й критерієм ефективності функціонування військових інституцій у контексті міжнародних зобов'язань. Відповідно до Стратегії воєнної безпеки України (Указ Президента № 121/2021), одним із основних принципів державної оборонної політики визначено “неухильне дотримання норм міжнародного гуманітарного права та прав людини у процесі реалізації заходів із забезпечення національної безпеки” [11].

Реалізація цього принципу на практиці вимагає інтеграції гуманітарних стандартів у військове управління, планування, підготовку особового складу та інформаційну діяльність. У межах Міністерства оборони створено підрозділи з питань дотримання міжнародного гуманітарного права, які здійснюють методичне забезпечення підготовки командирів і штабів. Крім того, в структурі оборонного відомства функціонує Офіс Уповноваженого з питань дотримання норм МГП, який координує діяльність у сфері гуманітарного права, взаємодію з міжнародними партнерами та здійснює контроль за впровадженням гуманітарних принципів у навчальний процес [6].

У практиці Збройних Сил України гуманітарний компонент реалізується через низку напрямів:

- дотримання принципів гуманності, пропорційності та військової необхідності під час ведення бойових дій;
- запровадження спеціалізованих курсів і тренінгів з МГП у навчальних центрах і військових академіях;
- підготовка офіцерів юридичної служби, психологів і капеланів до реагування на гуманітарні виклики;
- розроблення стандартів документування воєнних злочинів, у тому числі із залученням представників Міжнародного кримінального суду та Офісу прокурора МКС [4; 10].

Важливо підкреслити, що гуманітарна політика оборонного сектору тісно пов'язана з міжнародною співпрацею. Україна є активним учасником програм Північноатлантичного альянсу з гуманітарного права, зокрема програм *Building Integrity* та *Defence Education Enhancement Programme*

(DEEP), спрямованих на зміцнення доброчесності, підзвітності та гуманітарних стандартів у військовій освіті [9]. Відповідно до керівних документів НАТО, гуманітарні стандарти розглядаються як невід'ємна частина стратегічних комунікацій і морального обличчя сучасних Збройних Сил.

Ключовим напрямом гуманітарної складової оборонної політики є захист цивільного населення у районах бойових дій, що прямо передбачено IV Женевською конвенцією [1]. Україна вживає комплекс заходів для евакуації цивільних, створення гуманітарних коридорів, надання медичної допомоги, розслідування порушень з боку збройних сил російської федерації. У цьому процесі активно співпрацюють Міністерство оборони, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Національна поліція, Уповноважений Верховної Ради з прав людини та міжнародні гуманітарні місії.

Окреме місце у реалізації гуманітарного права займає документування воєнних злочинів. Україна створила єдину платформу збору доказів порушень МГП (*War Crimes Database*), яка функціонує під координацією Офісу Генерального прокурора та Міністерства юстиції. Ця база використовується для формування доказової бази у справах Міжнародного кримінального суду [4; 6].

Розвиток гуманітарного компоненту оборонної політики передбачає також морально-психологічну підготовку військовослужбовців, формування цінностей людяності, співчуття й поваги до права навіть у воєнних умовах. Наказ МОУ № 164 встановлює обов'язкове включення гуманітарних модулів до програм бойової підготовки, що дозволяє мінімізувати ризики порушення норм МГП [5].

Позитивний досвід України у сфері гуманітарної оборонної політики вже визнано на міжнародному рівні. Зокрема, у звітах УВКПЛ ООН та МКЧХ відзначено, що українська сторона дотримується гуманітарних стандартів навіть за умов активних бойових дій, зокрема під час евакуації цивільних з Маріуполя, Херсона, Харкова та інших міст [9].

Водночас, наявні проблеми потребують подальшого вдосконалення:

- відсутність уніфікованого механізму моніторингу порушень МГП у секторі оборони;
- обмеженість правової підготовки на рівні тактичних підрозділів;
- потреба у посиленні цивільного контролю за діяльністю сил оборони в гуманітарній сфері;
- необхідність оновлення внутрішніх інструкцій та статутів відповідно до сучасних вимог міжнародного права [7; 8].

Перспективним напрямом є розроблення Державної стратегії з імплементації міжнародного гуманітарного права у секторі безпеки і оборони, яка має визначити чіткі стандарти підготовки кадрів, систему моніторингу, механізми відповідальності та взаємодії з міжнародними партнерами. Реалізація такого документа сприятиме поглибленню співпраці України з НАТО та ЄС, а також зміцненню її позицій як держави, що дотримується гуманітарних принципів навіть у стані війни.

Висновки

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що гуманітарний компонент оборонної політики України є невід'ємною складовою системи забезпечення національної безпеки, яка поєднує воєнно-політичні, правові, моральні та ціннісні засади функціонування сектору безпеки і оборони.

Імплементація норм міжнародного гуманітарного права у діяльність Збройних Сил України здійснюється на основі Конституції, законів, указів Президента, наказів Міністерства оборони та міжнародних договорів [5; 6; 11]. Сучасна практика доводить, що гуманітарна політика оборонного сектору не є формальною складовою — вона визначає ефективність взаємодії військових структур з цивільним населенням, впливає на моральний стан військовослужбовців і підвищує рівень довіри до Збройних Сил України.

Важливою умовою подальшого розвитку гуманітарного компоненту є системна підготовка кадрів, створення дієвих механізмів контролю за дотриманням норм МГП, а також посилення партнерства з міжнародними організаціями — НАТО, МКЧХ, ЄС.

У результаті інтеграції гуманітарних принципів у всі рівні оборонного управління Україна не лише зміцнює власну систему національної безпеки, а й формує нову гуманітарну культуру війська, засновану на повазі до людини, права та моральних цінностей. Це є важливою передумовою відновлення довіри міжнародного співтовариства і підвищення авторитету нашої держави як суб'єкта міжнародного права, який відстоює принципи гуманності навіть у найтяжчих умовах збройної боротьби.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року та Додаткові протоколи до них від 8 червня 1977 року. – Женева: Міжнародний комітет Червоного Хреста, 1977.
2. Гаазька конвенція про закони і звичаї сухопутної війни від 18 жовтня 1907 року. – Гаага, 1907.

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. – Нью-Йорк: ООН, 1998.
4. Звіти Офісу Генерального прокурора України щодо документування воєнних злочинів 2014–2025 рр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gp.gov.ua>.
5. Наказ Міністерства оборони України № 164 від 23.03.2017 р. «Про організацію вивчення норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України». – Київ: МОУ, 2017.
6. Наказ Міністерства оборони України № 608 від 26.10.2021 р. «Про затвердження Концепції розвитку системи правового забезпечення у Збройних Силах України». – Київ: МОУ, 2021.
7. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. – Відомості Верховної Ради України, 2018, № 31.
8. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII. – Відомості Верховної Ради України, 2015, № 28.
9. NATO Allied Joint Doctrine (AJP-01). – Brussels: NATO Standardization Office, 2021.
10. Звіти Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) про ситуацію з правами людини в Україні, 2014–2025 рр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ohchr.org>.
11. Стратегія воєнної безпеки України: Указ Президента України № 121/2021 від 25 березня 2021 р. – Офіційний вісник Президента України, 2021.
12. Денисов В. М. Міжнародне гуманітарне право: проблеми імплементації в Україні. – Київ: Юрінком Інтер, 2020.
13. Кресін О. В., Богущкий М. М., Копиленко О. Л. Міжнародне право: навчальний посібник. – Київ: НАУ, 2021.
14. Сасолі К. Вступ до міжнародного гуманітарного права. – Женева: ICRC, 2019.
15. Офіційні матеріали Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ) в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icrc.org/ua>.

REFERENCES

1. Geneva Conventions of 12 August 1949 and Additional Protocols of 8 June 1977. Geneva: International Committee of the Red Cross, 1977.
2. Hague Convention on the Laws and Customs of War on Land, 18 October 1907. The Hague, 1907.
3. Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998. New York: United Nations, 1998.

4. Office of the Prosecutor General of Ukraine. Reports on the Documentation of War Crimes 2014–2025. Retrieved from <https://www.gp.gov.ua>
5. Ministry of Defence of Ukraine. Order No. 164 of 23 March 2017 “On the Organization of Studying International Humanitarian Law in the Armed Forces of Ukraine.” Kyiv: MoD, 2017.
6. Ministry of Defence of Ukraine. Order No. 608 of 26 October 2021 “On Approval of the Concept for the Development of the Legal Support System in the Armed Forces of Ukraine.” Kyiv: MoD, 2021.
7. Law of Ukraine “On National Security of Ukraine” No. 2469-VIII of 21 June 2018. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2018, No. 31.
8. Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law” No. 389-VIII of 12 May 2015. Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2015, No. 28.
9. NATO Allied Joint Doctrine (AJP-01). Brussels: NATO Standardization Office, 2021.
10. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). Human Rights Monitoring Mission in Ukraine: Reports 2014–2025. Retrieved from <https://www.ohchr.org>
11. Strategy of Military Security of Ukraine: Decree of the President of Ukraine No. 121/2021 of 25 March 2021. Kyiv: Presidential Bulletin, 2021.
12. Denysov, V. M. (2020). *International Humanitarian Law: Problems of Implementation in Ukraine*. Kyiv: Yurinkom Inter.
13. Kresin, O. V., Bohutskyi, M. M., & Kopylenko, O. L. (2021). *International Law: Textbook*. Kyiv: National Aviation University.
14. Sassòli, M. (2019). *An Introduction to International Humanitarian Law*. Geneva: ICRC.
15. International Committee of the Red Cross (ICRC). Official Publications and Field Reports on Ukraine. Retrieved from <https://www.icrc.org/ua>